

Vörösmarty levelezése.

(Első közlemény.)

I.

Kazinecy levelei egy egész korszaknak irodalomtörténete, kritikája, esztetikája. A széphalmi mester följegyezte bennük egy-egy íróról a tudnivalókat, bírálta, javarészt dicsérte az ő buzdítására írni kezdő Muzsa-fiakat, meg a régibb és újabb izmosodó tehetségeket, hirdette tüzzel és harsánnyal kedvvel telve esztetikai nézeteit és vívta a nyelvújítás nagy küzdelmét. Kortársainak írt, de a jövőnek szánta leveleit.

A levél nála nem egyszerűen távollevő barátaival való érintkezés volt, hanem műforma. Érezte Kazinecy a barátaival való minél sűrűbb érintkezés szükségét, de lelke telve volt egyre az irodalom ügyeivel: csak ezekről tudott írni. Ez volt az ő feladata és betöltötte derekasan. Kétségtelen, hogy a milyen oldott kéve volt akkor irodalmunk, nélküle még jobban széthullott volna.

Hiányzott a középpont, mely egyesítsen és irányítson.

Kazinecy az ő Széphalmát tette ilyen középponttá és elérte, hogy íróink feléje fordultak, nála kerestek ösztönzést, tőle vártak biztatást és kritikát. Mint az áhítatos mohamedán Mekka felé fordulva, imádkozik és onnan merít hitet, lelkesedést.

Ez adja meg Kazinecy leveleinek a fontosságot.

Másrészt Kazinecy művész igyekezett lenni mindenben, a levélírásban is. Ezért levelei mind gondosan írottak, szépen elrendezettek, finomak. Van bennük szellem; de csak ritkán van bennük lélek is. Van bennük művészet; de csak ritkán van bennük melegség is. Még nyelvük is jobbára az a finom, esiszolt, agyon újított nyelv, melyet Kazinecy műveiben csodáltak a „választottak“ és melytől irtóztak az ép nyelvérzékűek. Valóban Kazinecy sokat

tanúlt mesterétől, Cicerótól, de azt nem tanulta meg, a mi a levélírásban megszívlelni való és követésre méltó, a mit a nagy római stilisztá így fejezett ki egyik levelében: Verumtamen quid tibi ego in epistulis videor? Nonne plebeio sermone agere tecum?... Quid enim simile habet epistula aut iudicio, aut contioni?... epistulas vero quotidianis verbis texere solemus. (Ad. Famil. IX, 21.)

Annyi bizonyos, hogy Kazinczy levelezésének párját hiába keressük irodalmunkban. Fontosságra, irodalomtörténeti érdekességre nézve nem vetekszik vele senki levelezése. De lélekre, kedvességre, őszinteségre mindenkié felülmúlja. Azt hiszem, a levélben ezeknek kell megleenniök első sorban. A többi csak ráadás, mely az értéket emeli.

Az ilyfajta levelek közé tartoznak azok, melyeket Vörösmarty levelezése címén összegyűjtött a székesfehérvári Vörösmarty-kör és a nagy költő születésének százados ünnepén kiadott.¹

Gazdag gyűjtemény, melynek értékét neveli, hogy legnagyobb részt ismeretlen volt eddig. Pedig még most sem teljes, és — fájdalom — nem az érdekes gyűjtő hibájából az: maga Vörösmarty pusztította el sok érdekes levelét, melyek éppen új oldalról mutatnák be őt, mint politikust. A bujdosás szomorú évében, 1849-ben, már azzal bízta meg nejét, hogy pusztítsa el politikai tartalmú leveleit. Mikor pedig az ötvenes években a rendőrség kutatást rendezett a szomszéd faluban, Pázmándy Dénesnél, maga a költő égette el mindazokat a leveleket, melyek reá vagy másokra nézve, veszedelmesek lehettek volna.

Bár sajnáljuk ez elpusztított leveleket, mégis örvendenünk kell az előttünk fekvő gyűjteménynek. Mert élénk bepillantást nyújt a költő lelkébe, egy-egy adatot szolgáltat élete történetéhez, megvilágítja költői fejlődését, törekvéseit, reményeit és megismertet a kor küzdelmeivel, gazdag hullámlásával, nemes lelkesedésével.

Érdekes tehát e levelezést szemügyre vennünk és megrajzolniuk alapján a költő alakját és vizsgálniuk barátaihoz való viszonyát. Az igazi Vörösmartyt fogjuk látni a maga egyszerűségében, szerető lelkével és hazafi törekvéseivel, aggodalmaival egyben.

¹ *Vörösmarty Emlékkönyve*. Szerkesztette *Czapáry László* dr., a Vörösmarty-kör titkára, Székesfehérvárott, 1900.

Az igazi költőt művei tárják eléink legigazabban. Bennük nyer kifejezést egyénisége, gondolkozása, érzésvilága egész gazdagságával, minden kinesével együtt. A milyennek tehát költeményeiből ismerjük meg Vörösmartyt, olyannak találjuk őt leveleiben. Cicero felfogása szerint a kitűnő szónok *homo bonus dicendi peritus*. Vörösmarty is, a kitűnő költő, jó és derék ember. Olvasva levelezését folytonosan az a jó érzés kísér bennünket, mely egy derék ember láttára fakad szívünkben. Mind az a nemes érzés, mind az a tiszta felfogás, mind az a jóért és szépért való lelkesedés, mely költeményeiből sugázik felénk, a művészet erejével és bájjával hat reánk és vonz minket levelei egyszerűségében és őszinteségében. Nem is lehet ez másként oly embernél, ki oly igazán írja magáról: „Ha én valaminek igazságát beláttam, az elfoglalja egész lelkemet.“ (Wesselényihez, 1846. okt. 11.)

Vörösmarty kiválóan a hazaszeretet költője. Ez érzés sugallja levelei egy részét is. Hazafiúi aggodalmairól és kötelességeiről tárja föl lelkét a Deákhhoz, Wesselényihez és nejéhez írt több levelében. De nem hivalkodik ez érzelmével és másban is megrója a hivalkodást. A hazaszeretet, — ezt írja Stettnernek Kisfaludy Sándor színjátékairól ejtvén néhány szót, — a hazaszeretet „szent érzés az; de nem kell vásárra vinnünk s úton-útfélen üvölnünk; hanem csak ott, hol hathatósabb rugói, vagy nevezetesebb következtetései lehetnek“. (Stettner Györgyhez 1826. jan. 6.)

Ifjú szívének mélységes fájdalomáról, boldogtalan első szerelméről csak egy barátja előtt, Stettner György előtt, nyilatkozik a szenvedély oly igaz hangján, a minőt hiába keresünk ifjúkori verseiben, melyek pedig legnagyobb részt e mély és igaz érzelméről szólnak.¹ Igaz, hogy e költemények előbből valók, 20—24 éves korában írta őket; de ez alig elegendő magyarázatul. Itjonti, túlzó és nagyító érzékenysége, meg kedvelt költőinek még le nem rázott hatása, már inkább magyarázzák, hogy bús szerelme mért nem talált őszinte hangot lantján. De legjobban megérteti ezt a költő nemes lelke, mely szárnyát szegte az érzelem őszinte kimondásának, nehogy a szeretett leány, vagy az annyira tisztelt család megütközni valót

¹ E levelit idézi *Gyulai, Vörösmarty életrajza*, III. kiadás, Bpest, 1890. 71—77.

találjon egykor talán nyilvánosságra jutó versein. A jóbarát előtt kitarthatja szívét, — az ő titka titok marad tovább is, de versekben, melyek eljutnak a nagy közönség elé, nem fejezheti ki. Egyébként barátjának is már akkor ír szenvedélyéről, midőn oly magasan lobog, hogy lángja szinte elégeti: „Itt még holt testemnek is fájni fog a föld, s nem hiszem, hogy szünhetik fájdalmam, mert esontom, velőm, s talán minden hajam szála el van fogva általa. Látod, nem csak Te tudsz panaszkodni Fábiánnak: én még jobban tudok, ha igazságos akarok lenni érzésemhez; de mit használ? Jobb, hallgassunk, vagy keseredve ordítsunk az égbe: Uram! miért nem teremtettél bogárnak, hogy össze tiporjanak!” (Stettner Györgyhez 1825. aug. 27.)

Még később egy másik barátja, Fábián Gábor előtt is kiöntötte lelkét, de csak „homályos panaszokban”. A jó barát szives részvétellel igyekszik elűzni a „szomorú felhőt, mely virágkorában, szive és lelke fölött sötét éjt kezdett terjeszteni.” Vonzalmához még ezt a stoikus tanácsot adja: „El ne csüggedj, bármint nyomjon is a kiméletlen szerencse, hanem tanulj túrni, s hidd el, hogy nincs az a rossz dolog a világon, a miből idővel jó ne következhessek.” (1826. jul. 21.)

Nem veszett kárba a jó tanács. A költő nemes szívének vergődésén lassan-lassan diadalmat aratott nemes akaratereje. Még egy-egy jajszó föltör szívéből, néhány versében is már őszintébb érzés lüktet, — míg végre kihál egészen első szerelme, hogy nagy-szerű alkotásaiban éljen örökké költészete hatalmával ujjaferemtve.

Vörösmarty jóságos szívének sok bizonyítékát ismerjük. Tudjuk, mit tett Petőfivel, midőn ez „a végső ponton” állott; az is ismeretes, hogy mily jóakarattal gyámolította a hozzá forduló ifjú írókat; de csak leveleiből értesülünk, hogy mi mindenre kész volt szerencsétlenebb költőtársaiért. Garay, kinek az ő „szives, buzgó és szeretetteljes közbenjárása” szerezte meg 1844-ben az Akadémia 100 aranyát, igen szorúlt viszonyok között élt. Vörösmarty mindenképpen szeretett volna segíteni rajta. Nem is késett befolyásos barátainál közbenjárni érdekében. 1846. márcz. 6-án ezt írja Wesselényi Miklósnak, kinek már többször írt róla: „Szegény Garay igen szigorú körülmények közt van, a mellett beteges. Isten tudja, mi sorsra jut három gyermekével.” Azután azt ajánlja, hogy gyűjtsenek 10000 pengőt az akadémiai tőkéhez, melyből Garay akadémiai fizetést kapjon.

Nemesak Vörösmartyt szerette mindenki és közeledett hozzá bizalommal; ő is szerette és becsülte azokat, akik megérdemelték. Szemére szokták vetni, hogy író társait nem szerette. Petőfi és Garay példája elegendő ez állítás megdöntésére. De idézhetünk leveleiből több bizonyítékot is. Kazinczy és Vörösmarty viszonyát érdekesen rajzolja meg Gyulai, ámde téved, midőn azt állítja, hogy Kazinczy csak 1827-ben írt Vörösmartynak először. Kazinczy 1824. febr. 28-án írta első levelét válaszul Vörösmarty febr. 18-án kelt levelére. Viszonyuk nem vált bensővé, de hogy mily tisztelettel viseltetett iránta Vörösmarty, leginkább bizonyítják azok a levelei, melyeket mint a Tud. Gyűjtemény szerkesztője írt a *Pályám Emlékei* közzététele tárgyában. Tisztelte Vörösmarty Kisfaludy Sándort is, bár nem habozott véleményét kimondani drámáiról. Tisztelte Kölesey Ferenczet is, kit, mint az *Athenaeum* szerkesztője ő sürgetett újabb munkásságra. Horvát Istvánról megvallja, hogy „rendkívül való ember“ (Stettnerhez 1825. decz. 12.); Horváth Endre, az *Árpádiász* írója, „igen nagyon szerette“ őt, ő is tisztelte versenytársát az eposz terén. Az ifjabb írók is szerették és ő is szívesen vezette be őket az irodalomba. Somssich Pál, Császár Ferencz, Lukács Móricz Bálint hozzá fordultak első műveikkel és bizonyára tették ezt mások is. Jókai nem hiába nevezte el őt az írók „apjának“.

Még csak egy levelére mutatok rá, arra, melyben Virág Benedek halálát írta meg Horváth Ferencznek (1830. febr. 1-én). Igazi vonzalom és mély részvét diktálta ezt neki: „Szegény Virágot eltemettük. Halála, mint többnyire minden literatőr, rettentő például szolgálhat mindenkinek, kik az ügyefogyott magyar literatura kapás mezejére az élet útjáról eltévedni elég boldogtalanok; ha az ilyet valami rettenthetné“. Azután elmondja, hogy az éjjel, hogy a gutaütés eltehetetlenítette, tyúkjá fejénél ült, kutyája mellette az ágyon s maeskája rajta járt. „Ezek voltak órállatai az emberektől elhagyottnak“.

Az természetes, hogy néha tréfálozik barátaival, de soha sem sért egyetlen levelében sem. Fábíán ugyan egyszer megharagudott reá valami bosszantásért, talán egy kis csúfolódásért, de ez alig hagyott nyomot barátságukon. Hiszen egy kis kedvetlenség, mulékony fölhevülés mennyiszor tesz igazságtalanokká épen azok iránt, a kiket szeretünk.

II.

Vörösmarty rossz levelező volt. Deák egyszer így évődik vele : „Négy héti távollétem után hazatérvén, Tőled semmi levelet nem lelek, . . . talán már két esztendeje is van, hogy nem írtál, én véled, Te vélem pörölsz, restséggel vádoljuk egymást, azonban, amint látom, praecedenti spectatur mantica tergo (1829. máj. 3.) 1852. febr. 15-éről pedig ily kedves humorral feddőzik Vörösmarty nevéhez írt levelében : „Miska rossz levelező, ez megrögzött nyavalája ; pedig súlyos nyavala ez. — Hidd el, én tudom, mert magam is sok évek óta szenvedek benne. . . Nyavalám mellett azonban van annyi igazságérzet bennem, hogy a mi hibában magam sinlődöm, azt másnak nem vetem szemire és így Miskának sem . . .“ Maga Vörösmarty is tudja e nyavalyáját. „Nem képzelheted azt az erőlködést, melybe nekem egy levélírás kerül,“ írja Fábiának (1829. szept. 17.), Wesselényi Miklósnak meg így mentegetőzik : „Isten látja, bűnös ember vagyok, bűnösebb Pest városánál s a világon minden kupak tanácsnál. De hogy bűnömet bevalljam, végre meg kellett szólalnom, levelet kelle Hozzád írnom, kit hallgatásommal oly sokáig sértettelek.“ (1845. ápr. 23.).

De volt valaki mégis, kihez nem erőlködve írta leveleit, hanem szíve melegével : édes anyja. Csak éppen azért nem írt neki gyakrabban, mert leveleit elküldeni nehezen bírta, postán pedig nem akart kedves Asszonyanyjának költséget szerezní. Meg aztán fiúi tiszteletén kívül mást nem küldhetett, pedig de örömet küldene jókívánságnál egyebet is. Később, mikor már tehetete, küldött is neki, ami teltett tőle; közben járt ügyeiben (Horváth Ferenczhez 1826.) és meg-meg látogatta. Egy ily látogatásáról ezeket írja Stettnernek (1827. nov.): „Szokva vagyok a nyomorúság látásához, mert szinte benne nevelkedtem; de ezek olyanok, hogy a lélek súlyokat nem bírja. Ide érkeztemkor anyámat betegen találtam, elhagyatva szegényt mindenektől, csak azoktól nem, kik rajta keveset vagy épen nem segíthetnek, azonkívül pusztán mindent, mindent veszendőben“. Oda akar költözködni anyja mellé Székes-Fehérvárra, ügyvédi irodát nyitni, hogy jobban segíthesse. Barátai alig tudják tervéről lebeszélni. „Fehérvárra mikor hordod el podgyászodat, — kérdi tőle Fábián (1827. okt. 28.) Aztán hozzá teszi

„Ne menj el, Édes Miskám, Pestről, ha lehet: az olyan poetának, mint Te vagy, *in urbe* kell laknia, mint lakott Máró, Ovid stb. Ne add Te magad ama gyalázatos prókátori mesterségre; Néked el kell élned a nélkül is szépen *in dulci otio*“.

Vörösmarty Pesten maradt, és édes anyja sorsa is valamies-két jobbra fordult.

Élte delén volt a költő, midőn boldogító második szerelme támadt szívében. Levelei legszebbjei közül valók a nejéhez írottak. Édes teherré vált neki a levélírás, ha csak néhány napra távozott is el nejétől, „kedves kis esókájá“-tól. Első levele, melyet még házassága első évében írhatott, — datuma nincs — hangjának kedvességével Mikes Kelemen szebb leveleire emlékeztet:

„Édes kis nőm!

Tudod-e, hogy két napja, vagy inkább két éjjele, hogy nem láttalak? Oly különösen vagyok nélküled, mintha valami hibáznék belőlem. De most erről sokat nem írhatok, csak azt adom tudtadra, hogy (a mennyire Nélküled lehetett) tegnap kellemes helyen, jó társaságban, a legszebb időben egy igen jó napot töltöttem. A Nyitrán és a Vágon csónakoztunk le szép holdvilágnál. Legalább csak ekkor lehettél volna velünk! Mellettünk egy más csónakban folyvást szólt a zene. Mennyei este volt. De a vadászat! sa'náld szegény férjedet, semmit sem lőtt; de ez Neked nem baj; mert Téged épen úgy szeret, mintha legjobban vadászott volna. Szalonka elég volt; de oly szilaj, mint Te egykor voltál: egy sem akart i lőleg bevárni.

Igéretemet megtartom. Küldök Lajos által sült halat, de nem kicsit, hanem jókorát, s nem is egyet, hanem kettőt. — Csókollak mindnyájatokat.“

Később is mindenről értesíti nejét, midőn másfelé jár. Inti hogy vigyázzon egészségére és szeretettel kérdezősködik gyermekeiről. Hosszabb időre csak a katasztrófa nagy éve választotta el tőle. Vörösmarty követte a kormányt Debreczenbe, s onnan tovább egészen Aradig Nejét Pesten hagyta. Jul. 16-án Szentestről írt neki tele aggodalommal miatta és gyermekei miatt. Méltán aggódhatott: meghalt legkisebb leánya. „Hallom legkisebb leányom meghalt. Isten büntetése rajtunk; már sokalni kezdtük, a mennyi van; most félünk kell, hogy majd nagyon kevés marad vizasztalásunkúl Neked

anyai fájdalom- és gondjaidért, nekem annyi aggodalmamért.“
(Jul. 29.)

Nem talál már semmi vigasztalót hazája sorsában sem. „Mi kiindulásunk után jó ideig Czepléden voltunk, azután Szentesen, most már alább jöttünk s várjuk Isten akaratját“. Még tovább is mentek: Aradig. Onnan már csak Bajza Józseffel indult a költő a bujdosásba hazája romjain. Álnéven (*Vedász Miklós*) ír nejehez, kétségbeesetten, megtörve:

„Oly rég láttalak, oly rég hallottam felőletek, hogy szinte félek megkérdeni, mert ily időben s ily hosszú távollét után csak rosszat lehet várni. Hidd el, kedvesem, nem mertem rátok gondolni; dült arcot és torz alakot láttam; annyira borúsak, setétek voltak környezeteim. A képzelődés, mely az emlékezet erejével visszaidézi a kedves alakokat, kifáradt, s olyanná lett, mint egy eltört tükör.

Mi engem illet, röviden csak ennyit írhatok: Én egész Aradig mentem, hol már legnagyobb zavart és rendetlenséget találtam, annyira, hogy végre kifakadásomban azt mondtam, hogy ilyen szamarak és gazemberek között én nem maradok tovább. A következés igazolt. Szerettem volna távol lenni Magyarországtól, hogy ne lássam nyomorú átalakulását, melyet már előre sejtettem; azonban a bizonytalan hírek s társaim szavazata visszatartottak s most itt vagyok s minden érütéssel érzem, hogy a mit a becsületes, de gyarló kormányzó mellett a gazság készített, annak súlyát és keserveit a nép fogja viselni“.

Kemény szavak; de abban a nagy csapás okozta elkeseredésben mentségüket lelik.

Neje utána akart menni a szenvedésbe, bujdosásba. Vörösmarty nem engedti; arra inti, hogy gazdálkodjék, mert fél, hogy „nagy drágaság, talán éhhalál fogja e szerencsétlen országot érni, miután háború és cholera már megtizedelték.“ Azt tanácsolja, hogy menjen anyjához, vagy vegyen föl Pesten kisebb lakást, vagy adjon ki szobákat és vigyázzon az egészségére, mert „szegény emberek nagyon rá vannak szorúlva az egészségre“; kéri, hogy ha ír, nevezze meg egyenként gyermekeiket, mert fél, hogy hiányzik közülök valamelyik. Magáról pedig ezeket írja: „Köszönöm róلامي gondoskodásodat, csak egyre figyelmeztetek: helyzetem olyan, hogy azt legjobb nem bántani. *Nem szeretném becsületlenséggel vásárolni meg életemet, vagy szabadságomat, ha mélyebb n volnék is a múlt idők izgalmaiba merítve*“.
(Szept. 19.)

Férfiasan várja tehát sorsát. Neje arra inti, hogy jelentkezzék. Erre így válaszol:

„Aggodalmas leveled igen elszomorított. Óhajtanám, hogy bajaim súlyát egyedül hordozzam, s hogy Te mindinkább törekednél magadat megnyugtanni sorsom felett, bármi legyen is az. *Tudod, nem tettem egyebet, mint mit tenni szoros kötel-ségemnek tartottam; tanúja inkább, mint vezetője a politikai mozgalmaknak; egyedüli vétkem az lehet, hogy az események ellenünk fordultak.* Üzened és írod, hogy minél előbb bemenjek. Szegénykém! a börtönben nem sok gyönyörét élveznéd látásomnak; úgy hiszem oda bemenni elég lesz az utolsó napokban is, míg a határidő le nem jár. Legalább addig szabad napom van rólatok gondolkozni. Különben is igen gyanus előttem, hogy még egy követ felett sem hoztak ítéletet. Ismerem az embereket, kikkel dolgom lesz. Ők most véletlen szerencséjükben egyedül szeszélyeiktől vezéreltetnek s szeszélyeiktől embertársaik élete, becsülete, szabadsága függ. A férfias, erejében biztos győzőnek nagylelkűségét hiába fogod nálók keresni.“ (Nov).

Mennyire igaz szavak ezek! S mennyi szeretetet és aggodalmat fejez a levél többi része. Iratairól, munkáiról gondoskodik és a jövő megélhetéséről. Különben alig mer a jövőre gondolni. „A legjobb esetben is nyomor az, — írja — mi ránk vár saját hazánkban; de ezt talán lesz erőnk békével túrni, ha Isten szerencsésen megtart bennünket.“ Szomorú kilátás. Egészen elkomorúl telke. Hiszen még ez mind nem elég: Béla fia is beteg. Neki szól levelének utolsó mondata: „Mondd meg neki, hogy meggyógyuljon, mikorra haza megyek.“ Halvány reménysugár; maga sem hisz neki. Nov. 19-én kelt levelében szinte úgy ír, mintha végső búcsút akarna venni nejétől. Megírja, hogy mihelyt valamelyik követtársa elítéltetéséről hall, azonnal jelentkezik ő is.

„Addig Kedvesem, — folytatja — nem kívánhatok Neked egyebet, mint Istentől erőt, hogy rendkívül nehéz helyzetekben el ne csüggedj s szilárd lélekkel légy képes megtenni az intézkedéseket, melyek szükségesek. . . Szegény jó Nőm! én Neked sok rossz napokat szerzek. A sors nem akarta, hogy nyugodtan töltsük el napjainkat. Két hely van, a hol meghúzhatod magad, s talán az Isten még fordít úgy dolgainkon, hogy az elmúlasztott jó napokat a viszontlátás örömeiben kétszeresen felfogjuk találni. Kis Bélámat veled együtt csókolom, a

kis leányokat is. Isten tartson meg, Kedvesem, légy erős, gondos és szerencsés!“

Az „elmulasztott jó napokat“ nem hozta többé vissza semmi. Mire bujdosásának vége szakadt és 1850. nyarán Haynautól kegyelmet nyert, majdnem egészen ősz és testben, lélekben megtörött volt.

„Én még nem igen foghatok munkához, — írja 1850. jul. 2-án Toldy Ferencznek, — sok apró házi bajom is levén, irányomat is elvesztvén a nélkül, hogy újat tűzhettem volna ki magamnak, kedvem sem sok van. Egyedül az időtől várom, hogy egy kis erőre kaphassak“.

E szomorú és anyagi bajokkal telt években csak egyszer vált még meg nejétől, midőn 1853. márcziusában Kehidára ment Deák látogatására.

Azután a hosszú út volt még hátra, mely örökre kiszakította nejének és gyermekeinek szerető köréből.

III.

Régi mondás, hogy az embereket barátaikról lehet megítélni. Ha csak barátairól kellene is Vörösmartyt megítélnünk, a legjobb véleménynyel kellene lennünk felőle. Igaz és őszinte barátság fűzte mindjárt pályája elején három derék paphoz, Klivényi Jakabhoz, Teslér Lászlóhoz, Egyed Antalhoz. Korán kötött, de holtig tartó barátságban élt Stettner Györggyel, Fábíán Gáborral, azután Kisfaludy Károlylyal, Toldy Ferenczcel és Bajza Józseffel. Nemes lelkek kiváltsága az olyan barátság, mely Deák Ferenczet fűzte a költőhöz. Őszinte és kölesönös megbecsülésből született a Wesselényi Miklóssal való barátsága; tisztelet és szeretet kapcsolta hozzá Fáy Andrást, Tóth Lőrinczet és annyi mást.

Legelső barátja Klivényi Jakab volt. Talán még az iskola padjain szövődött barátságuk, de ez valóban bensővé soha sem lett. Korán elszakadtak egymástól. Az ifjú papüendőék ugyan eléggé őszintén önti ki szívét barátja előtt az időtől fogva, hogy a szemnarium kapuján belépett. (1821. jul. 16-án kelt első meglévő levele.) De az ifjú Vörösmarty fejlődésére kevés útmutatót nyújtanak levelei. Közlik egymással írói kísérleteiket és kölesönösen buzdítgatják egymást. Mikor azután Klivényi kiábrándul költői hivatásából és bele-

nyugszik papi állásába, buzgó, de nem nagyon szerencsés előfizető-gyűjtője lesz barátjának, „kihez hajlandóbbak Helikon szúzei.“

Már sokkal bensőbb barátság fűzte Teslér Lászlóhoz. Ő vele is 1821-ben kezdte a levelezést, melyet az tesz értékesé, hogy az ifjú költő fejlődésére legtöbb adatot nyújt. A fiatal káplán, megplébános, Egyed Antal, kihez inkább a tisztelet, mint a barátság kötötte a jóval ifjabb Vörösmartyt, irányzói tehetségének, buzdítói kísérletei között és fejlesztői szellemi látókörének. A legjótékonyabb kis kör ez a „puszta magányosság bús fia“ számára, mint Vörösmarty magát nevezi. (Klivényi Barátomhoz.) Az ő körükben szélesedik ki Vörösmarty iskolai műveltsége; itt ismerkedik meg az ó és új idők klasszikusaival és itt villan meg agyában az első eszme párduezos Árpádról, a honszerzés diadaláról. Még eddig drámaírónak készül; Teslér is erre buzdítja; de Egyed lelkét már az ősök hős küzdelmei ihletik, Árpádról tervez egy nagy költeményt, erről beszélget ifjú barátjával, — ki csakhamar meg is testesíti az eszmét, megírja az ősök dicsőségét zengő nagy költeményt. Ezzel azután beteljesedik egyszerre, a mit Teslér már 1823-ban jósol meg neki: „Barátom, szép pálya nyílik előtted, menj bátran, igyekezeteidnek nem szokott szerencsét ígérek. A hazát Te fogod dicsőíteni s a haza Téged.“ (1823. márcz. 1.)

Úgy e levelek, mint ez idő szerinti barátainak levelei, az egy Deákéit kivéve, a legérdekesebben világítják meg Vörösmarty esztétikai fejlődését.

Vörösmarty esztétikai műveltsége alapján klasszikus volt. *Vergilius* Baróti Szabó és *Horatius* Virág Benedek fordításában voltak a klasszikai berendezkedésű iskolán kívül első olvasmányai. Hajlandósága Kisfaludy Sándorhoz és Csokonayhoz vonzották, a népies is hatott reá; de mindezt elfojtotta benne az egész kor klasszikus-imádása. Ime pályája elején mindjárt küzdelembe kerül: romantikus hajlandósága és klasszikus kora küzdenek egymással. Teslér Shakespearet és Schillert adja kezébe; Egyed Homerost. O maga népies tárgyat (A juhász és bojtár) küld első nyilvánosságra szánt kísérletül az Auróra-ba; Kisfaludy Károly így felel rá vissza: „Nem lehet-e ezen különben, szép és lágyan írt idyllbe graecismust szólni? A juhász és bojtár nevezet (pedig képtelen) sok olvasót eljleszt . . . Azért, ha ezen költeményt általjában dia-

logisálni méltóztatnék, görög nevet adván címerül, több kedvelőt nyerhetne.“ (1823. márcz. 19.) Öreg tisztelője, Juranits László, kérve kéri, „hogy a régi magyar klasszikusok édessége, könnyűségétől soha el ne térjen.“ (1824. febr. 4.); Teslér Kazinczy szavait idézi rá: „Tartsd meg a cothurnusi lépdelést.“ (1823. márcz. 1.) E küzdelem bélyegzi a *Zalánfutását* is. Formájában, fölfogásában klasszikus a klasszicizmus sallangjai nélkül; képeinek és hasonlatainak merészségében, kifejezésének erejében és változatosságában, a képzelet szabadságában és nagyszerűségében romantikus — a romanticizmus túlzásai nélkül. Csak később, midőn tehetsége virágjába jutott, szabadúl meg a küzdelemtől és forr ki belőle a legértékesebb rész: a nemzeti romantikus.

Korán jutott barátságba Vörösmarty Stettner (Zádor) Györggyel és Fábián Gáborral, s mindkettővel őszinte és benső maradt barátsága egészen a sírig. E barátságnak köszönhetjük a *Zalán* esodásán szép bevezetését. Fábián sürgette, hogy „kezdeti versezetet“ írjon a minden bevezetés nélkül induló költemény elé. Stettnernek és az ő révén Fábiánnak meg is küldi e kezdeti versezetet már 1824. szept. 29-én Börzsönyből, hol akkor művét tisztázzatta.

Stettner is, Fábián is művelt lelkű, irodalmat szerető és íróskodó férfiak voltak, kiknek emlékezetét nem egyedül Vörtösmartyval való barátságuk tartja fenn. Fábián már az „*A-pasia*“ munkatársa volt, mikor Vörösmartyval megismerkedett. Az új ismeretséggel eldicselkedett Stettnernek, ki Vasvármegyéből csak azért sietett Pestre, hogy az új költőt láthassa, kit azután ő ismertetett meg Fáy Andrással és Deák Ferenczcel, s kívül sietett dicselkedni magának Kazinczynak is.

A Stettnerrel és Fábiánnal váltott levelek tárgya leginkább az irodalom. Megbeszéli bennük készülő munkáikat, terveiket, irányítják munkálkodásaikat, közlik egy-egy íróról, vagy műről való megjegyzéseiket, tanácsokat adnak egymásnak és így tovább. Az *Auróra* meg a *Tudományos Gyűjtemény* sok darabja e baráti levelekben esiszólódik ki és bennük érik meg a *Kritika Lapok* eszméje is. Vörösmarty már 1826. jan. 6-án ezt írja Stettnernek: „Közönsegesen megegyezünk abban itt fenn, hogy egy országos, éles, teljes, erős critica kellene, oly embertől, a ki mind a nyelvet tökéletesen, mind a művészség ágait különösen és egyetemben értse, tudjon

azoknak bírálásához és szólni merjen. De hol van az a Lessing, vagy ha van is, mikor jó fényre? Addig e levelekben kritizálnak. Vörösmarty például igen talpra esett ítéletet mond Kisfaludy Sándor drámáiról; helyesen ítél Verseghyről, mint fordítóról, kissé szigoruan, mint nyelvészről (Stettnerhez 1826. jan. 6.) Mikor azután Vörösmarty a *Tud. Gyűjtemény* szerkesztője lett, ebben közölt néhány bírálatot, meg az *Aurórában* (Xeniák) Szelidebb természete azonban gyöngítette kritizáló kedvét; maga Stettner már bátrabban száll sikra; de az igazi kritikus egy másik barátjuk, Bajza József, lett.

Fábián ismertette meg Vörösmartyt *Ossiannal*, kinek hatása több művén megérzik. Később (1833.) szívesen fáradozik azon, hogy Fábián Ossiánja megjelenhessen. Viszont Vörösmarty veszi rá Fábiánt a Frithióf-monda fordítására. A jó kedvű Fábián, ki ez időben Világoson lakott, kissé nagy áldozatnak tartotta, hogy Frithiófért megtanuljon svédül; hanem azért csak megteszi a barátságért és derekasan el is végzi a fordítást.

E levelek legkedvesebb témája azonban a nyelv. Ez volt Vörösmarty szerelmének állandó tárgya, — nem esoda, hogy olyan széppé vált műveiben. Érezte, tudta ezt maga is. „Ha a magyar verseimben kedvet találhat, a nyelvnek köszönheti, melynek bája valamennyire hatalmamba volt,“ — írja Stettnernek Zalánjáról. (1827. aug. 23.) Foglalkozik is a nyelvvel, kutatja sajátosságait, buvárolja szókinését, építi grammatikáját. Még Deákot is kivallatja a göeseji nyelvjárásról (1827. okt. 16.) 1829-ben Bugáttal együtt a palócokat keresi föl, hogy nyelvüket megfigyelje; egyébként is ismeretes, mily tetemes nyelvészeti munkásságot fejtett ki. Barátai is szívesen veszik, ha leveleiben nyelvészkedik. Csak Fábián nem igen örül neki. „A vélem közlött gyalázatos gramaticálások ugyan nékem nem nagy örömet szereznek, — írja 1825. máj. 16-áról. Annál szívesebben veszi a „gramatikálásokat“ Stettner. Ő azután el-elvitatkozik barátjával — egy-egy szón vagy fordulaton, néhol olyan aprólékosan, hogy szinte ráillik a név, a melylyel magát nevezi: *mikrologizáló grammatikus* (L. levelét 1825. decz. 4-éről és Vörösmartyét dec. 12-éről és 1826. jan. 2-áról.) Vörösmarty szinte szenvedélyesen védi a maga igazát és mikor Stettner mereven a logikához ragaszkodik, ő bátran kimondja, hogy a *szokást* is figyelembe kell venni: „Nem kell oktalanul zúgolódnunk a szokás ellen

is, — írja neki (1826. jan. 2.); tudod, én annak vak imádója nem vagyok; de mikor sem etymologia, sem analogia, sem euphonia, sőt még a legutolsó oeconomia sem biztat, minek pártoljak én el esupa literatori kényességből az élő, olvasó, de nem író többségtől? Minek sértsem füleit, mikor azok a méltó különözések által is már eléggé sértve vannak?“ Révai tanítványától merész szavak ezek mindjárt pályája elején; de igazak és a nyelvész e meggyőződésének minden esetre sokat köszönhet a költő nyelvének szépsége.

De Vörösmarty nem elégszik meg azzal, hogy csak grammatizáljon Stettnerrel; rábirja hogy részt vegyen az Akadémia készülő német-magyar szótárának szerkesztésében. Nagyon bizik benne. „Annyit tudok, — írja neki, — hogy a te dolgozatodat legjobbnak hiszem e nemben.“ Stettner részt is vett derekasan a munkában, melynek örege azonban Vörösmarty, Toldy és Bugát vállaira nehezedett.

Nem érdektelen megjegyeznünk, hogy mennyire írtózott Vörösmarty a szómetsző Helmecezytől. „Helmecezy már egyszer Cserhalomra vetette fatális kezeit, — írja Stettnernek (1825. aug. 2.) — Igen derék ember, mindeneket mozdit, a hol csak lehet segítségemre: de sziklákba ütközik, s szegény fejem! az is nekem fáj.“ Stettner meg így gúnyolódik: „Hogy Fábíán Helmeceyvel kezd ismerkedni, örömmel értem mind leveléből, mind Budája velem közlött töredékeiből is látom; a *vihar, hitlen, győzelem* etc. ezen ismeretség tanúja.“ (1825. dec. 18.)

Sok mindenféléről esik még szó a három jó barátok egymással váltott leveleiben, melyek a költő élete folyására is sok becses adatot nyújtanak. Ezek közül azonban csak az az egy ismeretlen eddigelé, melyet Stettnernek 1830. nov. 22-én Pestről írt levelében olvasunk: valami Balla kapitány úr meg akarta házasítani a költőt. Hogy kivel, nem tudjuk; hogy akarata csak akarat maradt, azt tudjuk.

A két jó barátok kivül, kik egyszersmind legbuzgóbb előfizető-gyűjtők is voltak, legérdekesebb leveleket váltott Vörösmarty *Deákkal és Wesselényivel.*

DR. KISS ERNŐ.